

प्रथमः पाठः ।

वद वदामि ।

पठ पठामि ।

लिख लिखामि ।

चल चलामि ।

तिष्ठ तिष्ठामि ।

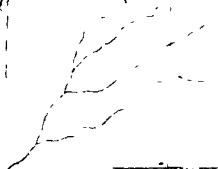

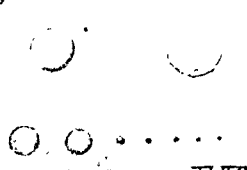

वचनं वद वचनं वदामि ।

पुस्तकं पठ पुस्तकं पठामि ।

पत्रं लिख पत्रं लिखामि ।

गृहं चल गृहञ्चलामि ।

अत्र तिष्ठ अत्र तिष्ठामि ।

<p>१</p> <p>एकी जनः</p>	<p>२</p> <p>द्वे नेत्रे</p>
<p>३</p> <p>त्रयः स्तम्भाः</p>	<p>४</p> <p>चतुष्पदः (चत्वारः पादा यस्य)</p>
<p>५</p> <p>पञ्चान्वयः (पञ्च वयः)</p>	<p>६</p> <p>षट्पदः (षट् पादा यस्य)</p>
<p>७</p> <p>सप्तपदः (सप्त पादाः)</p>	<p>८</p> <p>अष्टपदः (अष्टो पादा यस्य)</p>
<p>९</p> <p>नव गुहाः</p>	<p>१०</p> <p>दश अंगुल्यः</p>

संख्यावाचकानि चित्राणि ।

द्वितीयः पाठः ।

गणनां जानासि ? जानामि ।

गणाय गणयामि, शृणु ।

एकं, द्वे, त्रीणि, चत्वारि, पञ्च, षट्,
सप्त, अष्ट, नव, दश ।

इदं किम् ? इदम् एकम् फलम् ।

इमे के ? इमे द्वे नेत्रे ।

इमानि कानि ? इमानि त्रीणि पुस्तकानि ।

इमानि कानि ? इमानि चत्वारि पुष्पाणि ।

इमानि कानि ? इमानि पञ्च पत्राणि ।

इमे के ? इमे षट् पुरुषाः ।

इमे के ? इमे सप्त बालकाः ।

इमाः काः ? इमा अष्ट स्त्रियः ।

इमाः काः ? इमाः नव बालिकाः ।

इमानि कानि ? इमानि दश आम्नाणि ।

टिप्पणी—अध्यापकराजायान् सिद्धयेत्यसंस्कृतभाषायां त्रीणि लिङ्गानि
भवन्ति । इदंशान् प्रभान् पृच्छेत, येषामुत्तरवाक्येषु त्रयाणामपि
लिङ्गानां रूपाणि प्रयुक्तानि भवेयुः ॥

तृतीयः पाठः ।

इदं किम् ?	पुस्तकम् इदम् ।
इयं का ?	इयं लेखनी ।
अयं कः ?	अयं पट्टः ।
पुस्तकम् आनय	पुस्तकं आनयामि ।
पत्रं पठ	पत्रं पठामि ।
विरम	विरमामि ।
पत्रं गृह्णाण	पत्रं गृह्णामि ।
लेखनीं नय	लेखनीं नयामि ।
पट्टम् पश्य	पट्टं पश्यामि ।

टिप्पणी—प्रथम्या ईदृशाः प्रश्ना येव त्रयाणामपि जिज्ञानां द्वितीयाया विमर्शकवचनप्रयुक्तभावेन ।

चतुर्थः पाठः ।

किमिदम् ?	मस्तकमिदम् ।
की इमी ?	हस्तौ इमी ।
के इमे ?	केशा इमे ।
के इमे ?	दन्ता इमे ।

पिता, निवास:

पत्नी
पत्नी

सम्पत्तयः

व्यवसायः

सम्पत्तयः

कर्मः
नामिका
श्रीधः
दन्ताः
श्रमः
हनुः
सम्पत्तयः

(५)

तृतीयः पाठः ।

इदं किम् ?	पुस्तकम् इदम् ।
इयं का ?	इयं लेखनी ।
अयं कः ?	अयं पट्टः ।
पुस्तकम् आनय	पुस्तकं आनयामि ।
पत्रं पठ	पत्रं पठामि ।
विग्म	विग्मामि ।
पत्रं गृह्णाण	पत्रं गृह्णामि ।
लेखनीं नय	लेखनीं नयामि ।
पट्टम् पश्य	पट्टं पश्यामि ।

शिक्षकः—प्रथमा उद्देशाः प्रथमं येन प्रयोगात्पि विद्वानां द्वितीयाया
विषयेषु चतसृषु चतसृषु ।

चतुर्थः पाठः ।

किमिदम् ?	मन्त्रकमिदम् ।
यो इमो ?	इमो इमो ।
के इमे ?	केणा इमे ।
के इमे ?	द्वया इमे ।

केला, गिरगाळा:

अर्जुनी
चवपी

सुरगुण्यः

इत्याः

मणिवन्धः

कर्मः
नामिका
श्रीष्टः
दन्ताः
अधरः
पद्मः
रक्तधाः

(५)

शरीरम् ।

(६)

के इमे ? इमे जानुनी ।

के इमे ? लोचने इमे ।

लोचने उन्मीलय ! हस्तौ प्रक्षालय ।
मार्जय । मुखं धावस्व । केशान् प्रमाधय । भानुं पश्य
प्रणाम च । उपवनं गच्छ । पुष्पाणि गृहाण । गन्धं
जिघ्र, फलमास्वादय । स्वच्छं जलं पिव । पाठं शृणु ।

टिप्पणी—अध्यापकश्चित्रस्य शरीरेऽङ्गानाङ्गानानि स्वद्यात्रान् पृच्छे
द्दोषयेच्च ।

अध्यापकश्चात्रान् शिष्येद् यत् संस्कृतभाषायां त्रीणि वचनानि
भवन्ति । तत्र प्रथमद्वितीययोर्विभक्त्योर्द्विवचने रूपाणि समानानि पृव ।

इंशान् प्रथान् पृच्छेद् येषु संज्ञायाः सर्वानाम्तरश्च द्विवचनम्प्रयुक्तम्भवेत्,
न तु क्रियायाः ।

पञ्चमः पाठः ।

किमिदम् ? चक्षुरिदं, मुखमिदम्, श्रोत्रमिदम् ।
इयं का ? इयम् नासिका, इयं जिह्वा, इयं हनुः ।
इमौ कौ ? इमौ चरणौ, इमौ बाहू ।

शिरसा नम शिरसा नमामि ।

नासिक्या जिघ्र नासिक्या जिघ्रामि ।

मुखेन खाद	मुखेन खादामि ।
दन्तैश्वर्वय	दन्तैश्वर्वयामि ।
जिह्वया स्वादय	जिह्वया स्वादयामि ।
गलेन निगिल	गलेन निगिलामि ।
हस्ताभ्यां गृहाण	हस्ताभ्यां गृह्णामि ।
पद्भ्यां चल	पद्भ्यां चलामि ।

टिप्पणी—शुष्यापक एवंभूतान् प्रभान् पृच्छेद्येषामुत्तरवाक्येषु
शुतीयाविभक्तैः श्रयाणामपि वचनानां रूपाणि त्रिष्वपि किङ्क्षेषु प्रयुक्तानि
भवेयुः ।

पठः पाठः ।

छात्रयोः संलापः ।

प्रथमश्छात्रः—कस्त्वम् ?

द्वितीयश्छात्रः—अहम् छात्रः ।

प्र०—किन्नामासि ? ।

द्वि०—देवदत्तनामाहम् ।

त्र०—किम्पठसि ? ।

द्वि०—संस्कृतभाषाम् पठामि ।

(६)

के इमे ? इमे जानुनी ।

के इमे ? लोचने इमे ।

लोचने उन्मीलय । हस्तौ प्रक्षालय । दन्तान्
मार्जय । मुखं धावस्व । केशान् प्रसाधय । भानुं पश्य
प्रणाम च । उपवनं गच्छ । पुष्पाणि गृहाण । गन्धं
जिघ्र, फलमास्वादय । स्वच्छं जलं पिब । पाठं शृणु ।

टिप्पणी—अध्यापकश्चित्रस्ये शरीरेऽङ्गानानामानि स्वच्छान् पृच्छे-
द्बोधयेच्च ।

अध्यापकश्छात्रान् शिक्षयेद् यत् संस्कृतभाषायां त्रीणि वचनानि
भवन्ति । तत्र प्रथमद्वितीययोर्विभक्त्योर्द्विवचने रूपाणि समानानि एव ।

ईदृशान् प्रश्नान् पृच्छेद् येषु संज्ञायाः सर्वनाम्नश्च द्विवचनम्प्रयुक्तम्भवेत्,
न तु क्रियायाः ।

पञ्चमः पाठः ।

किमिदम् ? चक्षुरिदं, मुखमिदम्, श्रोत्रमिदम् ।
इयं का ? इयम् नासिका, इयं जिह्वा, इयं हनुः ।
इमौ कौ ? इमौ चरणौ, इमौ बाहू ।

शिरसा नम शिरसा नमामि ।

नासिक्या जिघ्र नासिक्या जिघ्रामि ।

मुखेन खाद	मुखेन खादामि ।
दन्तैश्वर्वय	दन्तैश्वर्वयामि ।
जिह्वया स्वादय	जिह्वया स्वादयामि ।
गलेन निगिल	गलेन निगिलामि ।
हस्ताभ्यां गृहाण	हस्ताभ्यां गृह्णामि ।
पद्भ्यां चल	पद्भ्यां चलामि ।

टिप्पणी—अध्यापक एवंभूतान् प्रभान् पृच्छेद्येषामुत्तरवाक्येषु
चृतीयाविभक्तेः प्रयाणामपि वचनानां रूपाणि त्रिष्वपि लिङ्गेषु प्रयुक्तानि
भवेयुः ।

पष्ठः पाठः ।

छात्रयोः संलापः ।

प्रथमश्छात्रः—कस्त्वम् ?

द्वितीयश्छात्रः—अहम् छात्रः ।

प्र०—किन्नामासि ? ।

द्वि०—देवदत्तनामाहम् ।

त्र०—किम्पठसि ? ।

द्वि०—संस्कृतभाषाम् पठामि ।

के इमे ? इमे जानुनी ।

के इमे ? लोचने इमे ।

लोचने उन्मीलय । हस्तौ प्रक्षालय । दन्तान्
मार्जय । मुखं धावस्व । केशान् प्रमाधय । भानुं पश्य
प्रणाम च । उपवनं गच्छ । पुष्पाणि गृहाण । गन्धं
जिघ्र, फलमास्वादय । स्वच्छं जलं पिव । पादं शृणु ।

टिप्पणी—सध्यापकरश्चित्रस्ये शरीरेऽङ्गानाद्यामानि स्वस्वाप्तान् पृष्णे-
होऽप्येव ।

सध्यापकरश्चाद्यान शिष्येभ्यः यत् संस्कृतभाषायां श्रीणि वक्तव्यानि
भवन्ति । तत्र प्रथमद्वितीययोर्निमित्तयोर्द्विवचने स्वाणि समानानि एव ।

दृष्टवान् प्रश्नान् पृच्छेन् येषु राजायाः सर्वनाम्नश्च द्विवचनमायुक्तमभवेत्,
न तु क्रियायाः ।

एकचमः पाठः ।

किमिदम ? चर्धुमिदं, मुग्धमिदम , श्रोत्रमिदम ।

इयं का ? इयम नागिका, इयं जिह्वा, इयं जनुः ।

इयं कौ ? इयौ चर्मौ, इयौ वाह ।

जिग्मा नम जिग्मा नमार्भि ।

नागिक्या जिघ्र नागिक्या जिघार्भि ।

द्वि०—कुत्र स्थास्यसि ?

प्र०—छात्रालये स्थास्यामि ।

द्वि०—स मुख्याध्यापकस्याधिकारेऽस्ति तेन मिलित-
व्यम् ।

प्र०—वरं सखे मिलिष्यामि ।

द्वि०—मित्र ! त्वमपि गच्छ , अहमपि गच्छामि ,
यतोऽतिकालो जातः , अतिवर्तते च पठनवेला ।

टि०—अध्यापकः सर्वासां विभक्तीनामेकवचनरूपाणि शिष्येभ्यः । तत
एवंभूतान् प्रश्नान् पृच्छेद्यच्चतुर्थ्यादि-विभक्तीनामेकवचनरूपाणि उत्तर-
वाक्येषु प्रयुक्तानि भवेयुः ॥

प्र०—कुत्र गच्छसि ? ।

द्वि०—पाठशालां गच्छामि ।

पुनर्द्वितीयः—भवान् कः ? ।

प्र०—अहमपि विद्यार्थी ।

द्वितीयः—कुत आगतः ?

प्र०—स्वगृहात् ।

द्वितीयः—क ते गृहम् ?

प्र०—धर्मपुरे ।

द्वि०—कस्मै प्रयोजनायात्वागतः ? ।

प्र०—पठनाय ।

द्वि०—किं किं पठितं भवता ?

प्र०—हिन्दीं, गणितं, इतिहासं, भूगोलं च पठित-
वानस्मि ।

द्वि०—पुनरिदानीं किं पठिष्यति भवान् ?

प्र०—आङ्ग्लभाषाम् ।

द्वि०—कुत्र पठिष्यसि ?

प्र०—अत्रत्यहार्डस्कूले पठिष्यामि ।

द्वि०—कुत्र स्थास्यसि ?

प्र०—छात्रालये स्थास्यामि ।

द्वि०—स मुख्याध्यापकस्याधिकारेऽस्ति तेन मिलित-
व्यम् ।

प्र०—वरं सखे मिलिष्यामि ।

द्वि०—मित्र ! त्वमपि गच्छ , अहमपि गच्छामि ,
यतोऽतिकालो जातः , अतिवर्तते च पठनवेला ।

टि०—अध्यापकः सर्वासां विभक्तीनामेकवचनरूपाणि शिष्येभ्यः । तत
एवंभूतान् प्रभान् पृच्छेद्यत्तुर्थादि-विभक्तीनामेकवचनरूपाणि उत्तर-
वाक्येषु प्रयुक्तानि भवेयुः ॥

द्वि०—कुत्र स्थास्यसि ?

प्र०—छात्रालये स्थास्यामि ।

द्वि०—स मुख्याध्यापकस्याधिकारेऽस्ति तेन मिलित-
व्यम् ।

प्र०—वरं सखे मिलिष्यामि ।

द्वि०—मित्र ! त्वमपि गच्छ , अहमपि गच्छामि ,
यतोऽतिकालो जातः , अतिवर्तते च पठनवेला ।

टि०—अध्यापकः सर्वासां विभक्तीनामेकवचनरूपाणि शिक्षयेत् । तत
एवंभूतान् प्रश्नान् पृच्छेद्यत्तुर्थादि-विभक्तीनामेकवचनरूपाणि उत्तर-
वाक्येषु प्रयुक्तानि भवेयुः ॥

द्वि०—कुत्र स्थास्यसि ?

प्र०—छात्रालये स्थास्यामि ।

द्वि०—स मुख्याध्यापकस्याधिकारेऽस्ति तेन मिलित-
व्यम् ।

प्र०—वरं सखे मिलिष्यामि ।

द्वि०—मित्र ! त्वमपि गच्छ, अहमपि गच्छामि,
यतोऽतिकालो जातः, अतिवर्तते च पठनवेला ।

द्वि०—अध्यापकः सर्वाणि विभक्तानामेकवचनरूपाणि शिष्येभ्यः । तत
पुंल्लिङ्गात् प्रभूतात् प्रभूतात् पृच्छेद्यन्तुर्थादि-विभक्तानामेकवचनरूपाणि उत्तर-
वाक्येषु प्रयुक्तानि भवेयुः ॥

दूरं धावेत्, ततो धावनगतिं क्रमशो वर्धयेत्, अनन्तरमेवंवेगेन धावेत् यथा श्रान्तो भवेत् ।

छात्राः—खेलनं कदा कर्तव्यम् ?

गुरुः—अव्ययनानन्तरं यदा सुसमये मित्राणि मिलेयुः तदैव यूयं कन्दुकादिभिः खेलेत । एतेन युष्माकं मनोविनोदः, शरीरपुष्टिः, पठनश्रमशान्तिश्च भवेत् ।

व्यायामपुष्टगात्रस्य बुद्धिस्तेजो यशो बलम् ।

प्रवर्धन्ते मनुष्यस्य तस्माद् व्यायाममाचरेत् ।

उदाहरणार्थाः प्रश्नाः—

अत्र देशे के व्यायामाः प्रचलिताः ?

कोऽस्ति प्रत्येकस्य प्रयोगः ?

अष्टमः पाठः ।

आम्रवृक्षः ।

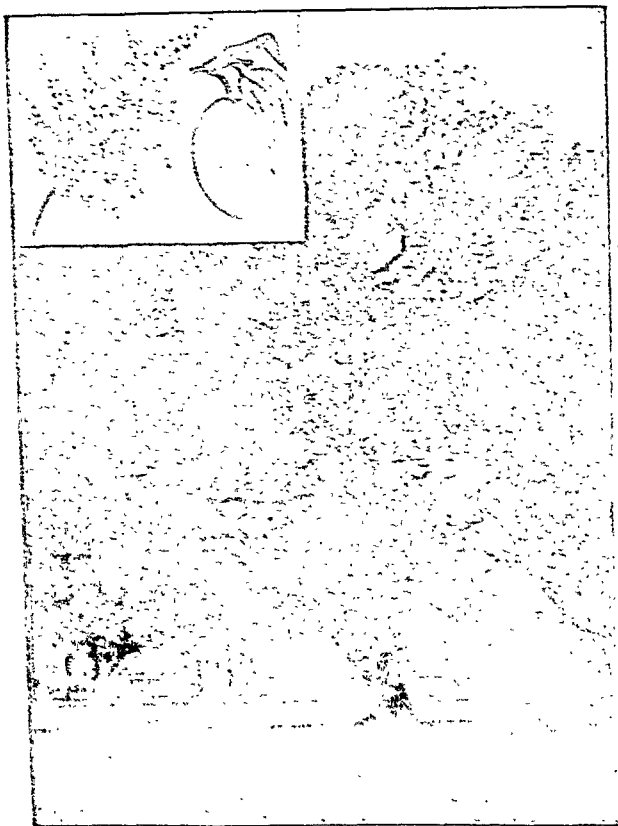
किमिदम् ? अयं वृक्षः । कोनाम वृक्षोयम् ? आम्र-
वृक्षोऽयम् । किं त्वया आम्रफलमास्वादितम् ?
एवम् । तानि तु स्वादूनि भवन्ति । आम्रे कठिनं
बीजं भवति । यदा वयं तद् बीजं वपामस्तत एको
लघुरङ्कुरः प्ररोहति । स एव कालेन महान् वृक्षो
जायते । महतस्तस्य सुवृक्षस्य शीतलच्छायामाश्रयन्ते
जनाः । आम्रो वसन्ते फुल्लति धारयति च नवानि
पल्लवानि । तदैव तत्र मनोहरः पिक आगत्य मधुरं
कूजति चूपति च रसाल-मञ्जरीम् । अन्येऽपि पक्षिण-
स्तदा तत्र कलरवं कुर्वन्ति । ततः स वृक्षः फलति ।

सेवितव्यो महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः ।

यदि दैवात् फलं नास्ति छाया केन निवार्यते ॥

टिप्पणी—विशेष्यविशेषणयोर्लिङ्ग वचनं विभक्तिश्च एकमेव भव-
तीत्यध्यापकश्चात्रान् बोधयेत् । ततश्चात्रैर्विशेषणपदानि पृथक् कारयेत् ।

यदि अकार से परे विसर्ग हो, और विसर्ग से परे अकार को छोड़ कर
कोई और स्वर हो तो विसर्ग का लोप हो जाता है, जैसे—ततः एकः = तत
एकः हो गया और फिर स्वरसन्धि नहीं होनी ॥

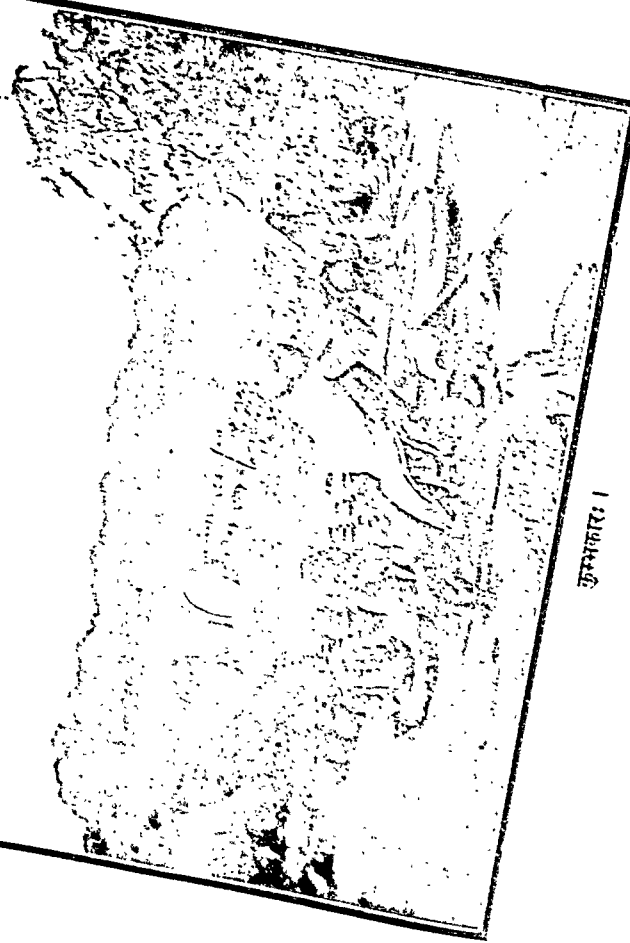
साधकः

सुसन्ततिः ।

पुस्तक
पि क
सद्वह

कुम्भकारः ।

एकादशः पाठः ।

सिंहः ।

भारतवर्षेऽपि क्वचित् क्वचित् सिंहा उपलभ्यन्ते । साम्प्रतमपि काठियावार-देशे यत्र तत्र कान्तारेषु सिंहाः सन्ति । ते मृगान् व्यापाद्य भक्षयन्ति । तत्रात्रैव चाखेटं ते कुर्वते । अन्येऽपि पशवो बलीयांसो^१ भवन्ति, किन्तु सर्वेषां चतुष्पदानां मध्ये सिंहो बलिष्ठः^२ । अतः स मृगेन्द्र इत्युच्यते । कदापि युष्माभिः सिंहनादः श्रुतः ? । नहि श्रुतः । गजादिजन्तुनादोऽपि गम्भीरतंगेऽस्ति, किन्तु सिंहनादः सर्वप्राणिनादेषु गम्भीरतमो^३ भवति । सिंहस्य स्वन्धदेशे केमरा भवन्ति, अतः स "केमरी" इत्युच्यते । केचन पृगयाः केमरिणां प्रलोभ्य पञ्जरं पालयन्ति । लोकाश्च तत्र कौतुकावलोकनाय गच्छन्ति ।

१ शौ भे परं बोद्धुं शक्यं हेतोः "सो" के स्थाने सं शब्दो हेतुः ।
२ जंभे मर्षा २ एव = राजायेव ॥

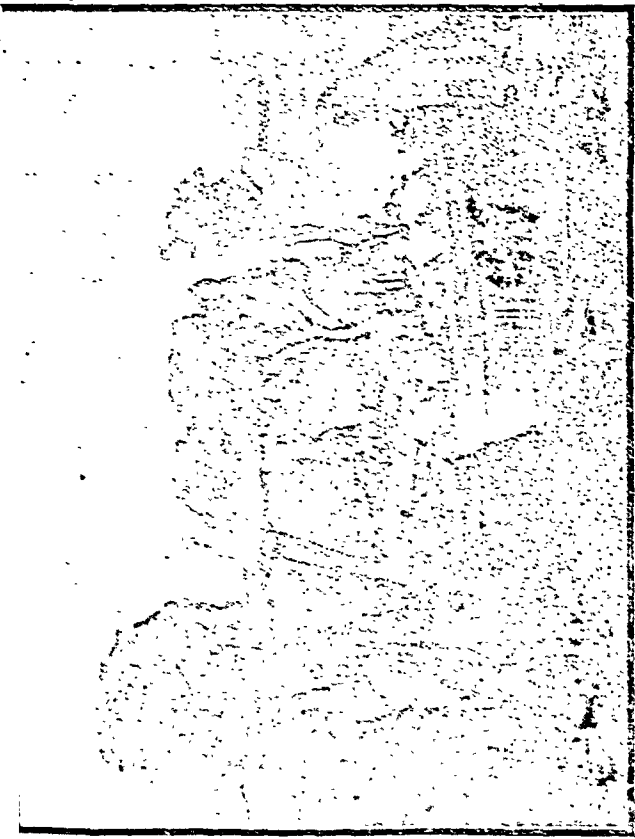
३ इतिहासनामविषयं शेषदेव ।

कृषीचलः ।

॥

पञ्चदशः पाठः ।

सूर्यश्चन्द्रश्च ।

सूर्य एकोऽग्नि-गोलोऽस्ति । स प्रकाशमुष्णताञ्च ददाति । यदि सूर्यो न भवेत् सर्वं वस्तु तमोभूतं शीतलं च स्यात् । बीजानि न प्ररोहेयुः, सर्वश्च प्राणिवर्गः पृथिव्यां म्रियेत । भास्करो भगवान् पृथ्वीतो बृहत्तरोऽस्ति, किन्तु लघुर्दृश्यते, यतः स त्रिंशल्लक्षाधिकनवकोटिं क्रोशार्धान् दूरेऽस्ति भूमेः ।

“श्विराकाशे न भ्रमति प्रत्युत भूमिर्भ्रमति दर्शयति च भ्रमन्तमिव भानुम्” इति नव्यमतम् । भूगोलः पूर्वस्याः पश्चिमां प्रत्यहमेकवारं परिक्रामति, इतिहेतोर्दिनं रात्रिश्च भवति । यदाऽस्माकं दिनं भवति तदा पृथिव्या अन्यपार्श्वे रात्रिः ।

चन्द्रमा रात्रौ प्रकाशते । तस्य प्रकाशः (ज्योत्स्ना) शीतलो भवति । स सूर्य इव दीप्तिमान् नास्ति । चन्द्रः स्वकीयप्रकाशेन न प्रकाशते । स स्वप्रकाशं सूर्यत

प्राणिनः कार्तिकः मार्गः शीतः श्रावः फाल्गुन-
 च्येति छादश मासाः भवन्ति । प्रतिमासं— शुद्धः
 कृष्णश्चेति द्वौ पक्षौ भवतः । छादशभिर्मासैरेकं
 वर्षं भवति । कदापि सम्यं वृथा न समयेन, यतो
 गतः समयः पुनर्न निवर्तते ।

सुहृत्सपि जीवेत् नरः सुहृन् कर्मणा ।
 न स्वप्यसपि द्रोष्टेन लोकदयविरोधिना ॥

- प्रश्नाः—१—वृत्तिभिः परितेहा वर्षे भवन्ति ?
 २—वर्षे पशुसो मासः को नाम ?
 ३—सताष्टे सुतीर्षे दिने किन्नाम ?

इत्याह्वयसपि प्रश्नादध्यापको विद्यार्थिनः पृच्छेत् । विद्यार्थिनोपि
 सप्तभाषणा चकारवेद्युः ॥

अध्यापको वर्तमानं स्वविद्यार्थिनो दर्शयेत् । समयसम्बन्धिनः
 त्साद् पृच्छेत् ॥

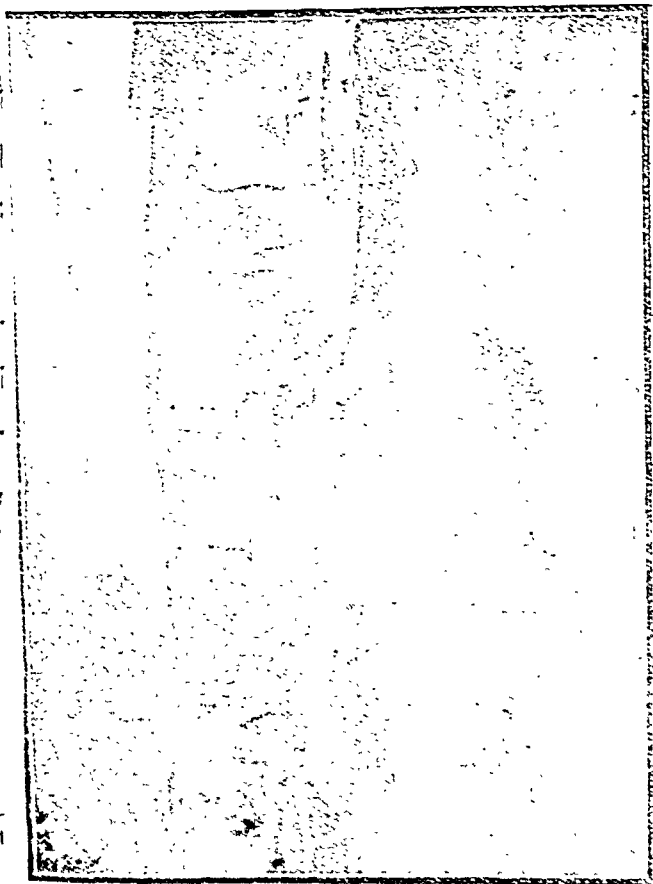
शयाश्च सर्वे स्वच्छजला भवन्ति । शैत्यं मन्दं मन्दं
प्रसरति ।

हेमन्तशिशिरयोर्हिमं वर्धते । गृह्यन्तापेन हानं
भवति ।

काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् ।

व्यसनेन च मूर्खाणां निद्रया क्लृप्तेन वा ॥

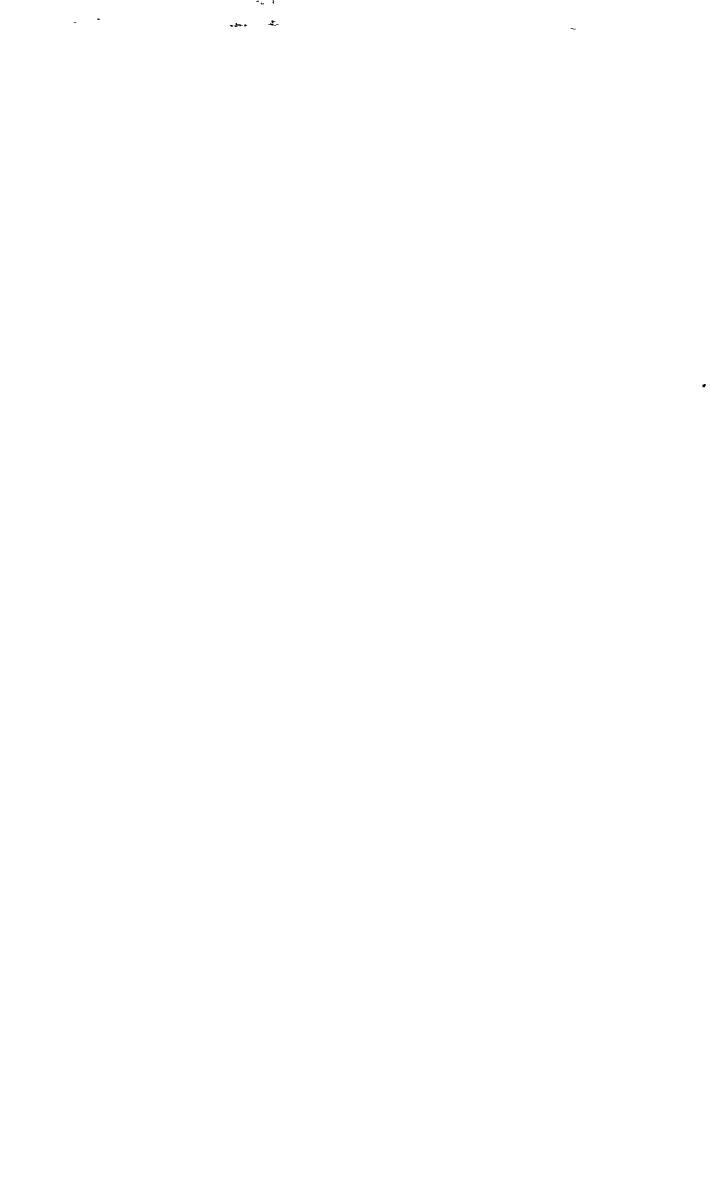

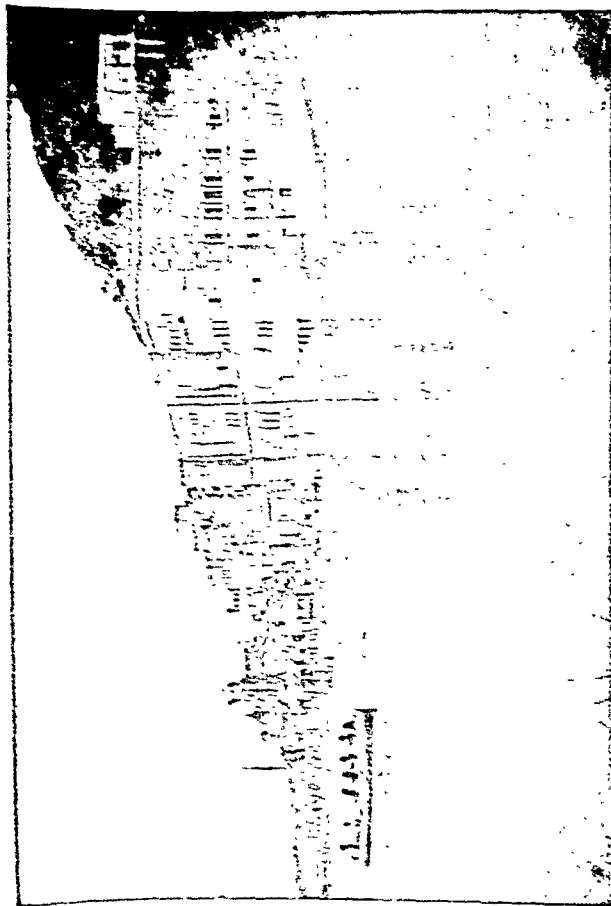
तमेऽब्दे दिसम्बरमासस्य द्वादश्यां तिथौ । इत्यभिषेक-

काले सम्राडयमष्टचत्वारिंशद्वर्षदेशीय आसीत् ।

यस्य प्रसादे पद्मास्ते विजयश्च पराक्रमे ।

मृत्युश्च वसति क्रोधे सर्वतेजोमयो नृपः ॥

ଆମ ଆଦେଶ ।

अथ व्याकरणम् ।

—:—

व्याकरणमस्मान् लेखनभाषणयोः शुद्धां रीतिं शिक्षयति । तत्र १ वर्णाविचारः, २ शब्दविचारः, ३ वाक्यविचारश्चेति त्रयो विषया भवन्ति ।

१ वर्णाविचारेऽक्षराणामाकारः, उच्चारणं, उच्चारणस्थानादीनि च वर्ण्यन्ते ।

२ शब्दविचारे शब्दभेदानां तथा तेषां व्युत्पत्तेश्च वर्णनं भवति ।

३ वाक्यविचारे कारकपदसंयुक्ता क्रिया वाक्यं कथ्यते, तस्यैव रचनाप्रकारो भवति ।

(२) वर्णोच्चारणस्थानानि ।

अ, कु, ह, विसर्गाः=कंठ्याः—कण्ठः स्थानम् ।

इ, चु, य, शाः=तालव्याः—तालु स्थानम् ।

ऋ, ङ, र, पाः=मूर्धन्याः—मूर्धा-स्थानम् ।

ल, तु, ल, साः=दन्त्याः—दन्ताः स्थानम् ।

उ, पु, =ओष्ठ्याः—ओष्ठः स्थानम् ।

ए, ऐ =कण्ठतालव्यौ—कण्ठतालुस्थानम् ।

ओ, औ =कण्ठौष्ठ्यौ—कण्ठौष्ठं स्थानम् ।

व =दन्तौष्ठ्यः—दन्तौष्ठं स्थानम् ।

इ + ओ = यो, यथा पचति + ओदनम् = पचत्योदनम् ।
 इ + औ = यौ, यथा अति + औदार्यम् = अत्यौदार्यम् ।

ईकारस्याप्येवमेव सन्धयो भवन्ति ।

इ + अ = ए, यथा अनु + अगमत् = अन्वगमत् ।
 इ + आ = वा, यथा सु + आसनम् = स्वासनम् ।
 इ + इ = वि, यथा मधु + इदम् = मध्विदम् ।
 इ + ई = वी, यथा साधु + ईहितम् = साध्वीहितम् ।
 इ + उ = ऊ, यथा स्वादु + उदकम् = स्वादूदकम् ।
 इ + ऊ = ऊ, यथा लघु + ऊर्मिः = लघूर्मिः ।
 इ + ऋ = वृ, यथा मधु + ऋते = मध्वृते ।
 इ + ए = वे, यथा अनु + एपणम् = अन्वेपणम् ।
 इ + ऐ = वै, यथा अनु + ऐक्षिष्ट = अन्वैक्षिष्ट ।
 इ + ओ = वो, यथा पचतु + ओदनम् = पचत्वोदनम् ।
 इ + औ = वौ, यथा ददतु + औपृथम् = ददत्वौपृथम् ।

ऊकारस्याप्येवमेव सन्धयो भवन्ति ।

ऊ + अ = र, यथा पितृ + अनुमतिः = पित्रनुमतिः ।
 ऊ + आ = रा, यथा पितृ + आदेशः = पित्रादेशः ।
 ऊ + इ = रि, यथा पितृ + इच्छा = पित्रिच्छा ।
 ऊ + ई = री, यथा पितृ + ईहितम् = पित्रीहितम् ।
 ऊ + उ = रु, यथा पितृ + उपदेशः = पित्रुपदेशः ।
 ऊ + ऊ = रू, यथा पितृ + ऊहः = पित्रूहः ।
 ऊ + ऋ = रू, यथा पितृ + ऋद्धिः = पित्रूद्धिः ।
 ऊ + ए = रे, यथा पितृ + एपणा = पित्रेपणा ।
 ऊ + ऐ = रै, यथा पितृ + ऐश्वर्यम् = पित्रैश्वर्यम् ।
 ऊ + ओ = रो, यथा पितृ + ओकः = पित्रोकः ।
 ऊ + औ = रौ, यथा पितृ + औदार्यम् = पित्रौदार्यम् ।

अकारस्याप्येवमेव सन्धयो भवन्ति ।

सोदाहरणो व्यञ्जनसन्धिः ।

दिगन्त क् + श = ग, यथा दिक् + शन्तः = दिगन्तः
 " क् + श्रा = गाः यथा वाक् + श्राहन्तरः = चागाहन्तरः
 धन्त्रेषु त्वरेषु परेष्वेवमेव सन्धिर्भवति ।

दिगन्त क् + ग = गग, यथा दिक् - राजः -- दिग्गजः
" क् + घ = गघ, यथा दिक् - घनः = दिग्घनः
" क् + ङ = गङ, यथा दिक् - जालम् - दिग्जालम्
" क् + ञ = गञ, यथा दिक् + ऋद्वारः दिग्ऋद्वारः
" क् + ञ् = गञ्, यथा दिक् - हृषते = दिग्हृषते
" क् + ट = गट, यथा दिक् + टाकते = दिग्टाकते
" क् + थ = गथ, यथा दिक् + धनम् = दिग्धनम्
" क् + न = गन, यथा दिक् - नागः = दिग्नागः, दिग्नागाः
" क् + ष = गष, यथा दिक् - बन्धनम् -- दिग्बन्धनम्
" क् + म = गम, यथा दिक् - भागः = दिग्भागः
" क् + म् = गम्, यथा प्राक् - सुम्भः = दिग्सुम्भः, प्राग्सुम्भः
" क् + मात्र = गमात्र, यथा वाक् - मात्रम् - दिग्मात्रम्
" क् + मय = गमय, यथा वाक् - मयम् - दिग्मयम्
" क् + थ = गथ, यथा धिक् - यथम् -- दिग्थम्
" क् + त = गत, यथा दिक् + रोधः - दिग्रोधः
" क् + ल = गल, यथा धिक् - लोभितम् - दिग्लोभितम्
" क् + ल् = गल्, यथा लभ्यक् - लभ - लम्भयत्
" क् + ल्य = गल्य, यथा ल्यक् - ल्यते - दिग्ल्यते

सोदाहरणो व्यञ्जनसन्धिः ।

दिगन्त	क्	+	ञ	=	ग,	यथा	दिक्	+	दन्तः	=	दिगन्तः
"	क्	+	ण	=	गा,	यथा	वाक्	+	आङ्म्वरः	=	वागाङ्म्वरः
दन्तेषु स्योषु परेष्वेवमेव सन्धिर्भवति ।											
दिग्गज	क्	+	ग	=	गग,	यथा	दिक्	+	गजः	=	दिग्गजः
"	क्	+	घ	=	गघ,	यथा	दिक्	+	घनः	=	दिग्घनः
"	क्	+	ज	=	गज,	यथा	दिक्	+	जालम्	=	दिग्जालम्
"	क्	+	झ	=	गझ,	यथा	दिक्	+	झङ्कारः	=	दिग्झङ्कारः
"	क्	+	ञ	=	गञ,	यथा	दिक्	+	ञयते	=	दिग्ञयते
"	क्	+	ट	=	गट,	यथा	दिक्	+	टौकते	=	दिग्टौकते
"	क्	+	ड	=	गड,	यथा	वाक्	+	दानम्	=	वाग्दानम्
"	क्	+	ध	=	गध,	यथा	दिक्	+	धनम्	=	दिग्धनम्
"	क्	+	न	=	गन, ह्न,	यथा	दिक्	+	नागः	=	दिग्नागः, दिग्नागः
"	क्	+	ब	=	गब,	यथा	दिक्	+	बन्धनम्	=	दिग्बन्धनम्
"	क्	+	भ	=	गभ,	यथा	दिक्	+	भागः	=	दिग्भागः
"	क्	+	म	=	गम, ह्न,	यथा	प्राक्	+	मुखः	=	प्राग्मुखः, प्राङ्मुखः
"	क्	+	मात्र	=	ह्नात्र,	यथा	वाक्	+	मात्रम्	=	वाङ्मात्रम्
"	क्	+	मय	=	ह्मय,	यथा	वाक्	+	मयम्	=	वाङ्मयम्
"	क्	+	य	=	गय,	यथा	धिक्	+	याचकम्	=	धिग्याचकम्
"	क्	+	र	=	गर,	यथा	दिक्	+	रोधः	=	दिग्रोधः
"	क्	+	ल	=	गल,	यथा	धिक्	+	लोभिनम्	=	धिगलोभिनम्
"	क्	+	व	=	गव,	यथा	तन्वक्	+	वद	=	सन्वग्वद
"	क्	+	श	=	गश, क्श,	यथा	वाक्	+	शक्तिः	=	वाक्शक्तिः, वाक्शक्तिः

पदान्त क् + ह = ग्व, ग्ह, यथा वाक् + हरिः = वाग्हरिः-
वाग्हरिः

॥ च् + श्र = ज्ञ, यथा अच् + अन्तः = अजन्तः

॥ च् + आ = जा, यथा अच् + आदिः = अजादिः

॥ च् + इ = जि, यथा अच् + इति = अजिति

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव सन्धिर्भवति ।

॥ च् + न = ज्ञ, ज्ञ, यथा अच् + नास्ति = अज्नास्ति-
अज्नास्ति

॥ च् + न = ज्ञ, ज्ञ, यथा अच् + मध्यः = अज्मध्यः-
अज्मध्यः

॥ च् + व = ज्व, यथा अच् + वन् = अज्वन्

च् + न = च्ज, यथा याच् + ना = याच्ना

ज् + न = ज्ञ, यथा यज् + नः = यज्ञः

पदान्त ट् + श्र = ड, यथा मधुलिट् + श्रयन् = मधुलिडयन्

॥ ट् + आ = डा, यथा मधुलिट् + आगतः = मधुलिडागतः

॥ ट् + इ = डि, यथा मधुलिट् + इह = मधुलिडिह

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव सन्धिर्भवति ।

॥ ट् + ग = द्ग, यथा मधुलिट् + गच्छति =
मधुलिद्गच्छति

॥ ट् + घ = ड्घ, यथा मधुलिट् + घटः = मधुलिड्घटः

॥ ट् + ज = ड्ज, यथा मधुलिट् + जीवनम् =
मधुलिड्जीवनम्

॥ ट् + क्क = ड्क्क, यथा मधुलिट् + क्कनकारः =
मधुलिड्क्कनकारः

ट् + ड = ड्, यथा मधुलिट् + डयते = मधुलिड्डयते

ट् + ढ = ड्ढ, यथा मधुलिट् + ढाकते = मधुलिड्ढाकते

- पदान्त ङ् + व = ड्व, यथा मधुलिङ् + दारुः = मधुलिङ्दारुः
 " ङ् + ध = ड्ध, यथा मधुलिङ् + धर्मः = मधुलिङ्धर्मः
 " ङ् + न = ड्न, ण्त, यथा मधुलिङ् + नर्दति = मधुलिङ्नर्दति,
 मधुलिङ्णनर्दति
 " ङ् + व = ड्व, यथा मधुलिङ् + वहिः = मधुलिङ्वहिः
 " ङ् + भ = ड्भ, यथा मधुलिङ् + भागः = मधुलिङ्भागः
 " ङ् + म = ड्म, ण्म, यथा मधुलिङ् + मत्तः = मधुलिङ्मत्तः,
 मधुलिङ्णमत्तः
 " ट् + मात्र = ण्मात्र, यथा मधुलिङ् + मात्रम् = मधुलिङ्मात्रम्
 " ट् + व = ड्व, यथा परित्राट् + वदति = परित्राड्वदति
 " ट् + य = ड्य, यथा परित्राट् + याचना = परित्राड्याचना
 ह्रयादि ।

- " न् + अ = द, यथा जगत् + अन्तः = जगदन्तः
 " न् + आ = दा, यथा जगत् + आदिः = जगदादिः

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव सन्धिर्भवति ।

- " न् + ग = द्ग, यथा भवत् + गुरुः = भवद्गुरुः
 " न् + घ = द्घ, यथा भवत् + घातवः = भवद्घातवः
 न् + च = द्च, यथा महत् + चाम् = महद्चाम्
 न् + छ = द्छ, यथा महत् + छत्रम् = महद्छत्रम्
 पदान्त न् + ज = द्ज, यथा महत् + जीवन्म् = महद्जीवन्म्
 " न् + झ = द्झ, यथा महत् + भवद्धारः = महद्भवद्धारः
 न् + ट = द्ठ, यथा महत् + दीवा = महद्दीवा
 न् + ड = द्ड, यथा महत् + तद्वृत्तः = महद्तद्वृत्तः
 पदान्त न् + ण = द्ण, यथा महत् + णमः = महद्णमः
 न् + ण = द्ण, यथा महत् + णः = महद्णः
 न् + ण = द्ण, यथा महत् + णः = महद्णः

इ + न = इन्, न, यथा पुनद् + नेत्रम् = पुननेत्रम्.
पुननेत्रम्

इ + म = इम्, म, यथा पुनद् + मुरारिः = पुनमुरारिः.
पुनमुरारिः

इ + व = इव्, यथा महान् + वयः = महावयः

इ + ज = इज्, यथा महान् + जयः = महाजयः

इ + झ = इझ्, यथा महान् + झनकारः = महाझनकारः

पदान्तर + श = श्च, यथा धावन् + शशः = धावश्चशः,
धावश्चशः

इ + ङ = इङ्, यथा महान् + ङानरः = महाङ्गानरः

इ + ञ = इञ्, यथा राजन् + ङीकसे = राजपङ्गीकसे

इ + ळ = इल्, यथा महान् + लामः = महालामः

अन् + आ = अन्ना, यथा धावन् + आगतः = धावन्नागतः

अन् + आ = आना, यथा महान् + आग्रहः = महानाग्रहः

पदान्तर + व = व्, यथा परयन् + वक्तिः = परयवक्तिः

इ + व् = इव्, यथा धावन् + व्वागः = धावव्वागः

इ + ष = इष्, यथा उद्यन् + ष्कारः = उद्यव्ष्कारः

इ + ष् = इष्, यथा महान् + ष्कुरः = महाव्ष्कुरः

इ + त् = इत्, यथा महान् + तडागः = महाव्त्तडागः

इ + थ = इथ्, यथा विपन् + थुकारः = विपव्थुकारः

पदान्तर + थ = थ, यथा इन् + थनम् = इन्थनम्

इ + ध = इध्, यथा नीमान् + धते = नीमान्धते

इ + ढ = इध्, यथा इन् + हितम् = इन्धितम्

पदान्तर + ढ = ढ, यथा इन् + ङन्तः = इन्ढन्तः

इ + ण = इण्, यथा इन् + ङागन्तम् = इण्ङागन्तम्

इ + ण् = इण्, यथा इन् + ङ्गन्तम् = इण्ङ्गन्तम्

अन्तेषु सन्तेषु पदान्तेषु सन्तिभवेति ।

पदान्त प् + ग = ग्ग,	यथा अप् + गच्छति = अगच्छति
” प् + व = व्व,	यथा अप् + घटः = अव्वटः
” प् + ज = व्ज,	यथा अप् + जम् = अव्वजम्
” प् + ङ = व्ङ,	यथा अप् + ङमरुः = अव्वङ्गमरुः
” प् + ढ = व्ढ,	यथा अप् + ढौकते = अव्वढौकते
” प् + द = व्द,	यथा अप् + दानम् = अव्वदानम्
” प् + भ = व्वभ,	यथा अप् + भक्षणम् = अव्वभक्षणम्
” प् + व = व्वव,	यथा अप् + वासा = अव्ववासः
” प् + म = व्वम, व्वम्,	यथा अप् + मानम् = अव्वमानम्, अव्वमानम्
” प् + मय = व्वमय,	यथा अप् + मयम् = अव्वमयम्
पदान्तम् + य = -य,	यथा सत्वरम् + याति = सत्वरं याति
” म् + र = -र,	यथा करुणम् + रोदिति = करुणं रोदिति
” म् + ल = -ल,	यथा विद्याम् + लभते = विद्यां लभते
” म् + व = -व,	यथा भारम् + वहते = भारं वहते
” म् + श = -श,	यथा शय्यायाम् + शेते = शय्यायां शेते
” म् + स = -स,	यथा कष्टम् + सहते = कष्टं सहते
” म् + ह = -ह,	यथा मधुरम् + हसति = मधुरं हसति
” म् + क = -क्क, -क,	यथा किम् + करोपि = किङ्करोपि, किं करोपि
” म् + च = -च्च, -च,	यथा क्षिप्रम् + चलति = क्षिप्रञ्चलति, क्षिप्रं चलति
” म् + त = -न्त, -त,	यथा नदीम् + तरति = नदीन्तरति, नदीं तरति
” म् + प = -प्प, -प,	यथा चन्द्रम् + पश्यति = चन्द्रम्परति, चन्द्रं पश्यति

सोदाहरणो विसर्गसन्धिः ।

शः + श = शो ऽ, यथा नवः + शङ्कुरः = नवोऽङ्कुरः
 शः + आ = श आ यथा कुतः + आगतः = कुत आगतः
 शः + इ = श इ, यथा नरः + इव = नर इव

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव विसर्गलोपो भवति ।

शः + अ = आ अ, यथा अश्वाः + अमी = अश्वा अमी
 शः + इ = आ इ, यथा गजाः + इमे = गजा इमे
 शः + ग = आ ग, यथा हताः + गजाः = हता गजाः
 शः + ङ = आ ङ, यथा पुत्राः + जाताः = पुत्रा जाताः
 शः + ढ = आ ढ, यथा गजाः + ढौकन्ते = गजा ढौकन्ते
 शः + द = आ द, यथा निर्वाणाः + दीपाः = निर्वाणा दीपाः
 शः + भ = आ भ, यथा नराः + भीताः = नरा भीताः
 शः + य = आ य, यथा नराः + यतन्ते = नरा यतन्ते
 शः + ह = आ ह, यथा शालकाः + हसन्ति = शालका हसन्ति
 ह्यादि ।

शः + अ = इर, यथा रविः -- शयम् = कविरयम्
 शः + ऌ = इरु, तथा रविः + उदेति = रविरुदेति
 शः + ए = उरे, यथा वधुः + ष्या = वधुष्या
 ह्यादि ।

शः + अ = इर्ग, यथा अर्षिः -- गच्छति = अर्षिर्गच्छति
 शः + इ = इर्द, यथा रवेः + दर्शनम् = रवेर्दर्शनम्
 ह्यादि ।

शः + अ = आर, यथा पितः -- रर -- पितारर
 शः + इ = ईर, यथा मिः -- रर -- मीरर

उः + र = ऊर, यथा	विधुः + राजते = विधूराजते
अः + ग = ओ ग, यथा	शोभनः + गन्धः = शोभनोगन्धः
अः + ज = ओ ज, यथा	सद्यः + जातः = सद्योजातः
अः + ङ = ओ ङ, यथा	गजः + दौकते = गजो दौकते
अः + ण = ओ ण, यथा	मूर्द्धन्यः + एकारः = मूर्द्धन्यो एकारः
अः + ढ = ओ ढ, यथा	निर्वाणः + दीपः = निर्वाणो दीपः
अः + ब = ओ ब, यथा	दृढः + बन्धः = दृढो बन्धः
अः + य = ओ य, यथा	कृतः + यत्नः = कृतो यत्नः
अः + ह = ओ ह, यथा	वामः + हस्तः = वामो हस्तः
सः + अ = सोऽ, यथा	सः + अपि = सोऽपि
सः + आ = स आ, यथा	सः + आगच्छति = स आगच्छति
सः + इ = स इ, यथा	सः + इच्छति = स इच्छति

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव विसर्गलोपो भवति :

सः + क = स क, यथा	सः + करोति = स करोति
सः + ग = स ग, यथा	सः + गच्छति = स गच्छति
सः + श = स श, यथा	सः + शेते = स शेते

अन्येषु व्यञ्जनेषु परेष्वेवमेव विसर्गलोपो भवति ।

एषः + अ = एषोऽ, यथा	एषः + अपि = एषोऽपि
एषः + आ = एष आ, यथा	एषः + आगच्छति = एष आगच्छति
एषः + इ = एष इ, यथा	एषः + इह = एष इह

अन्येषु स्वरेषु परेष्वेवमेव विसर्गलोपो भवति ।

सर्वेषु व्यञ्जनेषु परेष्वेव इत्यस्य विसर्गलोपो भवति ।

भोः + अ = भो अ, भोय, यथा भोः + अम्बरीष = भो

भोः + ई = भो ई, भोयी, यथा भोः + ईशान

भोः + व	= भो व, यथा भोः	वसापते	= भो वसापते, भोयुमापते
भोः + ग	= भो ग, यथा भोः	गदाधर	= भोगदाधर भोयुगदाधर । इत्यादि ।
शः + व	= शव, यथा	पूर्णः	= पूर्णशब्दः
शः + व	= श्व, यथा	ज्योतिः	= ज्योति- श्चक्रम्
उः + व	= उव, यथा	वायुः	= वायुश्चलति
शः + वृ	= शश्व, यथा	धावितः	= धावि- तश्चागः
एः + वृ	= एश्व, यथा	रवेः	= रवेश्वविः
शोः + वृ	= शोश्व, यथा	तरोः	= तरोश्चाया इत्यादि ।
शः + ट	= शष्ट, यथा	भीतः	= भीतष्टलति
उः + ट	= उष्ट, यथा	धनुः	= धनुष्टङ्कारः
शः + ठ	= शष्ट, यथा	स्थिरः	= स्थिरष्टङ्कारः
शः + न	= शस्त, यथा	उन्नतः	= उन्नतस्तरुः
श्राः + त	= श्रास्त, यथा	नद्याः	= नद्यास्तीरम्
एः + त	= एस्त, यथा	भूमेः	= भूमेस्तलम्
शः + थ	= शस्थ, यथा	क्षिप्तः	= क्षिप्तस्थुत्कारः
नमः + क	= नमस्क, यथा	नमः	= नमस्कारः
पुरः + क	= पुरस्क, यथा	पुरः	= पुरस्कारः
तिरः + क	= तिरस्क, यथा	तिरः	= तिरस्करिणी

भोः + व = भो व, भोयु, यथा भोः - उमापते	= भो उमापते
	भोयुमापते
भोः + ग = भो ग, भोयुग, यथा भोः + गदाधर	= भोगदाधर
	भोयुगदाधर । इत्यादि ।
श्रः + व = श्रश्च, यथा पूरः + चन्द्रः	= पूरश्चन्द्रः
इः + व = इश्च, यथा ज्योतिः + चक्रम्	= ज्योति- श्चक्रम्
दः + व = दश्च, यथा वायुः - चलति	= वायुश्चलति
श्रः + वृ = श्रश्च, यथा श्रावितः + द्यागः	= धावि- तश्चागः
पुः + वृ = पूश्च, यथा रवेः + दृविः	= रवेश्चविः
श्रोः + वृ = श्रोश्च, यथा तरोः + द्याया	= तरोश्चाया इत्यादि ।
श्रः + ट = श्रष्ट, यथा भीतः + टलति	= भीतश्चलति
लः + ट = लष्ट, यथा धनुः - टक्कारः	= धनुश्चकारः
श्रः + ट = श्रष्ट, यथा स्थिरः - टक्कारः	= स्थिरश्चकारः
श्रः + त = श्रन्त, यथा उन्नतः + तरुः	= उन्नतश्चरुः
श्राः + त = श्रास्त, यथा ष्टाः + तीरम्	= श्रास्तश्चतीरम्
पुः + त = पूस्त, यथा भूमिः + तलम्	= पूस्तश्चतलम्
श्रः + थ = श्रन्थ, यथा सिप्तः + शुक्कारः	= श्रन्थश्चुक्कारः
नमः + क = नमस्क, यथा नमः - वारः	= नमस्कश्चवारः
पुरः + क = पुरस्क, यथा पुरः - वारः	= पुरस्कश्चवारः
तिरः + क = तिरस्क, यथा तिरः - वारिणी	= तिरस्कश्चवारिणी

पुंलिङ्गशब्दरूपाणि ।

राम—दशरथ के पुत्र वा किसी पुरुष का नाम ।

	ए० व०	द्वि० व०	व० व०
प्रथमा	रामः	रामौ	रामाः
द्वितीया	रामम्	”	रामान्
तृतीया	रामेण	रामाभ्याम्	रामैः
चतुर्थी	रामाय	”	रामेभ्यः
पञ्चमी	रामात्	”	”
षष्ठी	रामस्य	रामयोः	रामाणाम्
सप्तमी	रामे	”	रामेषु
सम्बोधनम्	हे राम	हे रामौ	हे रामाः

कवि—कविता बनानेवाला ।

	ए०	द्वि०	व०
प्र०	कविः	कवी	कवयः
द्वि०	कविम्	”	कवीन्
तृ०	कविना	कविभ्याम्	कविभिः
च०	कवये	”	कविभ्यः
प०	कवेः	”	”
ष०	”	कव्योः	कवीनाम्
स०	कवौ	”	कविषु
सम्बो०	हे कवे	हे कवी	हे कवयः

सत्वि—मित्र ।

	ए०	द्वि०	ब०
प्र०	सत्त्वा	सत्त्वाद्यौ	सत्त्वायः
द्वि०	सत्त्वायम्	"	सत्त्वीन्
तृ०	सत्त्व्या	सत्त्विम्याम्	सत्त्विभिः
च०	सत्त्व्ये	"	सत्त्विभ्यः
प०	सत्त्व्युः	"	"
प०	"	सत्त्व्योः	सत्त्वीनाम्
स०	सत्त्व्यौ	"	सत्त्विषु
सम्प्रो०	हे सत्त्वे	हे सत्त्वाद्यौ	हे सत्त्वायः

सुधी—पण्डित, विद्वान् ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	सुधीः	सुधीद्यौ	सुधीयः
द्वि०	सुधीयम्	"	"
तृ०	सुधिषा	सुधीम्याम्	सुधीभिः
च०	सुधिषे	"	सुधीभ्यः
प०	सुधीयः	"	"
प०	"	सुधीयोः	सुधीयाम्
स०	सुधिषि	"	सुधीषु
सम्प्रो०	हे सुधीः	हे सुधीद्यौ	हे सुधीयः

भानु—सूर्य ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	भानुः	भानु	भानुयः
द्वि०	भानुम्	"	भानुन्
तृ०	भानुषा	भानुम्याम्	भानुभिः

गो—साँड़, बैल ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	गौः	गावौ	गावः
द्वि०	गाम्	”	गाः
तृ०	गवा	गोभ्याम्	गोभिः
च०	गवे	”	गोभ्यः
प०	गोः	”	”
ष०	”	गवोः	गवाम्
स०	गवि	”	गोषु
सम्बो०	हे गौः	हे गावौ	हे गावः

ददत् - देता हुआ ।

	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	{ ददत् ददद्	ददतौ	ददतः
द्वि०	ददतम्	”	”
तृ०	ददता	ददद्भ्याम्	ददद्भिः
च०	ददते	”	ददद्भ्यः
प०	ददतः	”	”
ष०	”	ददतोः	ददताम्
स०	ददति	”	ददत्सु
सम्बो०	{ हे ददत् हे ददद्	हे ददतौ	हे ददतः

नदी ।

	ए० व०
प्र०	नदी
द्वि०	नदीम्
तृ०	नद्या
च०	नद्यै
प०	नद्याः
प०	”
स०	नद्याम्
सम्बो०	हे नदि

द्वि० व०
नद्यौ
”
नदीभ्याम्
”
”
नद्योः
”
हे नद्यौ

च० व०
नद्यः
नदीः
नदीभिः
नदीभ्यः
”
नदीनाम्
नदीषु
हे नद्यः

धी—बुद्धि ।

	ए० व०
प्र०	धीः
द्वि०	धियम्
तृ०	धिया
च०	धियै, धिये
प०	धियाः, धियः
प०	” ”
स०	धियाम्, धियि
सम्बो०	हे धीः

द्वि० व०
धियौ
”
धीभ्याम्
”
”
धियोः
”
हे धियौ

च० व०
धियः
”
धीभिः
धीभ्यः
”
धियाम्, धीनाम्
धीषु
हे धियः

धेनु—गाय ।

	ए० व०
प्र०	धेनुः
द्वि०	धेनुम्
तृ०	धेन्वा

द्वि० व०
धेनू
”
धेनुभ्याम्

च० व०
धेनवः
धेनूः
”

100

३०	जगते	जगद्भ्याम्	जगद्भ्यः
५०	जगतः	”	”
५०	”	जगतोः	जगताम्
५०	जगति	”	जगत्सु
सन्धो०	हे जगत्, हे जगद्	हे जगती	हे जगन्ति
		नामन् ।	
	ए० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	नाम	नामनी. नास्ती	नामानि
द्वि०	”	” ”	”
वृ०	नाम्ना	नामभ्याम्	नामभिः
च०	नाम्ने	”	नामभ्यः
५०	नाम्नः	”	”
५०	”	नाम्नोः	नाम्नाम्
५०	नाम्नि. नामनि	”	नामसु
सन्धो०	हे नाम, हे नामन्	हे नामनी, हे नाम्नी	हे नामानि

पुं०

तद्—वह ।

दृ० व०
तः
तम्
तं
तस्मिन्
तस्मान्
तस्य
तस्मिन्

हि० व०
तौ
..
तान्मान्
..
..
तयोः
..

दृ० व०
तौ
तान्
तैः
तैश्च
..
तैरान्
तैर्

नपुं०

दृ० व०
तद्, तस्
..
तस्
तस्मिन्
तस्मान्
तस्य
तस्मिन्

हि० व०
त
..
तान्मान्
..
..
तयोः
..

दृ० व०
तस्मिन्
..
तैः
तैश्च
..
तैरान्
तैर्

स्त्री०

दृ० व०
ता
तः
तया

हि० व०
ता
..
तान्मान्

दृ० व०
ता
..
तस्मिन्

स्त्री०

ए० व०

या

याम्

यया

यत्स्यै

यस्याः

"

यत्वाम्

द्वि० व०

ये

"

याभ्याम्

"

"

ययोः

"

ब० व०

याः

याः

याभिः

याम्यः

"

नासाम्

यासु

एतद्—यह ।

पुं०

ए० व०

एतः

एतम्, एनम्

एतेन, एनेन

एतस्मै

एतस्माद्, एतस्माद्

एतस्य

एतस्मिन्

द्वि० व०

एतौ

.. एनौ

एताभ्याम्

..

..

एतयोः, एनयोः

"

"

ब० व०

एते

एतान्, एनान्

एतैः

एतेभ्यः

..

एतेषाम्

एतेषु

नपुं०

ए० व०

| एतद्, एनद्

| एतद्, एनद्

| एतद्, एतद्

| एतद्, एनद्

द्वि० व०

एतं

..

ब० व०

एतानि

..

स्त्री०

ए० व०	द्वि० व०	व० व०
का	के	काः
काम्	"	"
कदा	काभ्याम्	काभिः
कस्यै	"	काम्भ्यः
कस्याः	"	"
"	कयोः	"
कस्याम्	"	कास्ताम्
		कास्तु

नपुं०

ए० व०	द्वि० व०	द० व०
किम्	के	कानि
"	"	"
शेषं पुंवाए ।		

इदम्—यद् ।

पुं०

ए० व०	द्वि० व०	द० व०
एतम्	एतौ	एते
एतस्य, एतस्य	" एतौ	एतान्, एतान्
एतेन, एतेन	एतान्याम्	एभिः
एतस्मै	"	एभ्यः
एतस्मान्	"	"
एतस्य,	एतयोः, एतयोः	एतान्
एतस्मान्	" "	ए

स्त्री०

ए० व०

द्वि० व०

ब० व०

प्र०	असौ
द्वि०	अमूम्
तृ०	अमुया
च०	अमुप्यै
प०	अमुप्याः
ष०	"
स०	अमुप्याम्

अमू
"
अमूम्याम्
"
"
अमुयोः
"

अमूः
"
अमूभिः
अमूम्यः
अमूम्यः
अमूपान्
अमूपु

नपुं०

ए० व०

द्वि० व०

ब० व०

प्र०	अदः
द्वि०	"

शेष पुंत्व ।

अनु
"

अमूनि
"

केचिद्घातवः परस्मैपदिनः, केचिदात्मनेपदिनः,
केचिच्चोभयपदिनो भवन्ति ।

अथ परस्मैपदिनः ।

भ्वादिगणी ।

पठ्—पठ्ना ।

वर्तमाने लट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	त्र० व०
प्र०	पठति	पठतः	पठन्ति
म०	पठसि	पठथः	पठथ
व०	पठामि	पठावः	पठामः

विध्याश्रयेषु लोट् ।

प्र०	पठतु, पठतात्	पठताम्	पठन्तु
म०	पठ, ,,	पठतस्	पठत
व०	पठानि	पठाव	पठाम

विधौ लिङ् ।

प्र०	पठेत्	पठेताम्	पठेयुः
म०	पठेः	पठेतस्	पठेत
व०	पठेयम्	पठेव	पठेम

अनद्यतनभूते लङ् ।

ए० व०
प्र० अपठत्
म० अपठः
उ० अपठम्

द्वि० व०
अपठताम्
अपठतम्
अपठाव

व० व०
अपठन्
अपठत
अपठान

सामान्यभविष्यति लृट् ।

प्र० पठिष्यति
म० पठिष्यति
उ० पठिष्यामि

पठिष्यतः
पठिष्यथः
पठिष्यावः

पठिष्यन्ति
पठिष्यथ
पठिष्यामः

अद्भिर्गणी ।

अद्भिर्गणाः ।
वर्तमानं लट् ।

प्र० अस्मि
म० अस्मि
उ० अस्मि

अस्मः
अस्यः
अस्यः

अस्मन्ति
अस्य
अस्यः

विधाद्यर्थेषु लोट् ।

प्र० अस्मि
म० अस्मि
उ० अस्मि

अस्मः
अस्यः
अस्यः

अस्मन्ति
अस्य
अस्यः

दिग्भिर्गणी ।

प्र० अस्मि
म० अस्मि
उ० अस्मि

अस्मः
अस्यः
अस्यः

अस्मन्ति
अस्य
अस्यः

अनद्यतनभूते लट् ।

प्र०	ए० व० अलिखत्	द्वि० व० अलिखताम्	ष० व० अलिखन्
म०	अलिखः	अलिखतम्	अलिखत
उ०	अलिखम्	अलिखाव	अलिखाम

प्र०	लेखिष्यति	लेखिष्यतः	लेखिष्यन्ति
म०	लेखिष्यसि	लेखिष्यथः	लेखिष्यथ
उ०	लेखिष्यामि	लेखिष्यावः	लेखिष्यामः

रुधादिगणी ।

भञ्ज—तोड़ना ।

वर्तमाने लट् ।

प्र०	ए० व० भनक्ति	द्वि० व० भङ्क्तः	व० व० भञ्जन्ति
म०	भनक्ति	भङ्क्थः	भङ्क्थ
उ०	भनक्तिम	भङ्क्वः	भञ्जमः

विध्याद्यर्थेषु लोट् ।

प्र०	भनक्तु, भङ्क्तात्	भङ्क्ताम्	भञ्जन्तु
म०	भङ्क्थि, ,	भङ्क्थम्	भङ्क्थ
उ०	भनजानि	भनजाव	भनजाम

विधौ लिङ् ।

प्र०	भञ्ज्यात्	भञ्ज्याताम्	भञ्ज्युः
म०	भञ्ज्याः	भञ्ज्यातम्	भञ्ज्यात
उ०	भञ्ज्याम्	भञ्ज्याव	भञ्ज्याम

भविष्यति लृट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	व० व०
प्र०	भाषिष्यते	भाषिष्येते	भाषिष्यन्ते
म०	भाषिष्यसे	भाषिष्येथे	भाषिष्यध्वे
उ०	भाषिष्ये	भाषिष्यावहे	भाषिष्यामहे

अदादिगणी ।

आस्—वैठना ।

वर्तमाने लट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	व० व०
प्र०	आस्ते	आसाते	आसते
म०	आस्से	आसाथे	आध्वे
उ०	आसे	आस्वहे	आम्महे

विध्याद्यर्थेषु लोट् ।

प्र०	आस्ताम्	आसाताम्	आसताम्
म०	आस्त्व	आसाथाम्	आध्वम्
उ०	आसै	आसावहै	आसामहै

विधौ लिङ् ।

प्र०	आसीत	आसीयाताम्	आसीरन्
म०	आसीथाः	आसीयाथाम्	आसीध्वम्
उ०	आसीथ	आसीवहि	आसीमहि

अनद्यतनभूते लङ् ।

प्र०	आस्त	आसाताम्	आसत
म०	आस्थाः	आमाथाम्	आध्वन्
उ०	आसि	आस्यहि	आस्महि

	पृ० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	दास्यते	दास्येते	दास्यन्ते
म०	दास्वसे	दास्येथे	दास्वध्वे
उ०	दास्वै	दास्यावहे	दास्वामहे

दिवादिगणी ।

मन्—समभङ्गा ।

वर्त्तमाने लट् ।

	पृ० व०	द्वि० व०	ब० व०
प्र०	मन्यते	मन्येते	मन्यन्ते
म०	मन्यसे	मन्येथे	मन्यध्वे
उ०	मन्ये	मन्यावहे	मन्यामहे

विध्याद्यर्थेषु लोट् ।

प्र०	मन्यताम्	मन्येताम्	मन्यन्ताम्
म०	मन्यन्ध्व	मन्येथाम्	मन्यध्वम्
उ०	मन्ये	मन्यावहे	मन्यामहे

विधीं लिङ् ।

प्र०	मन्येत	मन्येयाताम्	मन्येरन्
म०	मन्येथाः	मन्येथाथाम्	मन्येध्वम्
उ०	मन्येथ	मन्येथदि	मन्येमदि

अनगतनभूते लङ् ।

प्र०	अमन्यत	अमन्यताम्	अमन्यन्त
म०	अमन्यथाः	अमन्येथाम्	अमन्यध्वम्
उ०	अमन्ये	अमन्याथदि	अमन्यामदि

भविष्यति सू० ।

५० व०
 अ० मंत्रांते
 म० मंत्रांते
 ल० मंत्रां

हि० व०
 मंत्रांते
 मंत्रांते
 मंत्रांमहे

म० व०
 मंत्रांते
 मंत्रांते
 मंत्रांमहे

स्वादिगणी ।

वृ—वरल करना ।

वतनाते सू० ।

५० व०
 अ० वृलते
 म० वृलते
 ल० वृलते

हि० व०
 वृलते
 वृलते
 वृलते, वृलते

म० व०
 वृलते
 वृलते
 वृलते, वृलते

विष्वाद्यर्थे लो० ।

अ० वृलतान्
 म० वृलतान्
 ल० वृलतान्

वृलतान्
 वृलतान्
 वृलतान्

वृलतान्
 वृलतान्
 वृलतान्

विधौ लिङ् ।

अ० वृलति
 म० वृलति
 ल० वृलति

वृलति
 वृलति
 वृलति

वृलति
 वृलति
 वृलति

अनद्यतनभूते लृङ् ।

अ० वृलन्ति
 म० वृलन्ति
 ल० वृलन्ति

वृलन्ति
 वृलन्ति
 वृलन्ति

वृलन्ति
 वृलन्ति
 वृलन्ति

भविष्यति लृट् ।

प० व०	द्वि० व०	ष० व०
प्र० वरिष्यते, वरीष्यते	वरिष्येते, वरीष्येते	वरिष्यन्ते, वरीष्यन्ते
म० वरिष्यथे, वरीष्यथे	वरिष्येथे, वरीष्येथे	वरिष्यध्वे, वरीष्यध्वे
व० वरिष्यो, वरीष्यो	वरिष्यान्हे, वरीष्यान्हे	वरिष्यामहे, वरीष्यामहे

तुदादिगणी ।

लृज्ज—लृजाना ।

वर्तमाने लट् ।

प० व०	द्वि० व०	ष० व०
प्र० लृजते	लृजते	लृजन्ते
म० लृजथे	लृजथे	लृजध्वे
व० लृजते	लृजावहे	लृजामहे

विध्याद्यर्थेषु लोट् ।

प्र० लृजन्ताम	लृजन्ताम	लृजन्ताम
म० लृजन्ताम	लृजन्ताम	लृजन्ताम
व० लृजन्ते	लृजन्तवहे	लृजन्तामहे

विध्यादि लृट् ।

प्र० लृजन्ताम	लृजन्ताम	लृजन्ताम
म० लृजन्ताम	लृजन्ताम	लृजन्ताम
व० लृजन्ते	लृजन्तवहे	लृजन्तामहे

अनन्तानाम् लृट् ।

प्र० लृजन्ताम	लृजन्ताम	लृजन्ताम
म० लृजन्ताम	लृजन्ताम	लृजन्ताम
व० लृजन्ते	लृजन्तवहे	लृजन्तामहे

भविष्यति लट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	व० व०
प्र०	लजिष्यते	लजिष्येते	लजिष्यन्ते
म०	लजिष्यते	लजिष्येथे	लजिष्यध्वे
उ०	लजिष्ये	लजिष्यावहे	लजिष्यामहे

तथादिगणी ।

भुज्—भोजन करना ।

वर्तमाने लट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	व० व०
प्र०	भुङ्क्ते	भुङ्क्ते	भुङ्क्ते
म०	भुङ्क्थे	भुङ्क्थे	भुङ्क्थ्वे
उ०	भुङ्क्ते	भुङ्क्त्वहे	भुङ्क्त्वमहे

विध्यावर्येषु लोट् ।

प्र०	भुङ्क्ताम्	भुङ्क्ताताम्	भुङ्क्ताताम्
म०	भुङ्क्थ्वाम्	भुङ्क्थायाम्	भुङ्क्थ्वाम्
उ०	भुङ्क्ते	भुङ्क्तावहे	भुङ्क्तामहे

विधौ लिङ् ।

प्र०	भुङ्क्तीत	भुङ्क्तीयाताम्	भुङ्क्तीरन्
म०	भुङ्क्तीथाः	भुङ्क्तीयायाम्	भुङ्क्तीध्वन्
उ०	भुङ्क्तीय	भुङ्क्तीवहि	भुङ्क्तीमहि

अनवतनभूते लङ् ।

प्र०	अभुङ्क्त्	अभुङ्क्ताताम्	अभुङ्क्त्त
म०	अभुङ्क्त्थाः	अभुङ्क्तायाम्	अभुङ्क्त्थ्वन्
उ०	अभुङ्क्त्ति	अभुङ्क्त्वहि	अभुङ्क्त्तमहि

भविष्यति लृट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	त्रि० व०
प्र०	करिष्यते	करिष्येते	करिष्यन्ते
म०	करिष्यसे	करिष्येथे	करिष्यध्वे
उ०	करिष्ये	करिष्यावहे	करिष्यामहे

क्राद्यादिगणी ।

वि-क्रो—येचना ।

वर्तमाने लट् ।

	ए० व०	द्वि० व०	उ० व०
प्र०	विक्रीणीते	विक्रीणीते	विक्रीणीते
म०	विक्रीणीसे	विक्रीणीथे	विक्रीणीध्वे
उ०	विक्रीणी	विक्रीणीवहे	विक्रीणीमहे

विध्याद्यर्थेषु लोट् ।

प्र०	विक्रीणीताम्	विक्रीणीताम्	विक्रीणीताम्
म०	विक्रीणीष्व	विक्रीणीष्वाम्	विक्रीणीष्वाम्
उ०	विक्रीणी	विक्रीणीवहे	विक्रीणीमहे

विधी लृट् ।

प्र०	विक्रीणीत	विक्रीणीयाताम्	विक्रीणीरन्त
म०	विक्रीणीषाः	विक्रीणीषाध्याम्	विक्रीणीष्वम्
उ०	विक्रीणीय	विक्रीणीवहि	विक्रीणीमहि

अनद्यतनभूते लङ् ।

प्र०	व्यक्रीणीत	व्यक्रीणीताम्	व्यक्रीणीत
म०	व्यक्रीणीषाः	व्यक्रीणीषाध्याम्	व्यक्रीणीष्वम्
उ०	व्यक्रीणीय	व्यक्रीणीवहि	व्यक्रीणीमहि

भविष्यति लृट् ।

प्र०	ए० व० विक्रेष्यते	द्वि० व० विक्रेष्येते	च० व० विक्रेष्यन्ते
म०	विक्रेष्यसे	विक्रेष्येथे	विक्रेष्यध्वे
उ०	विक्रेष्ये	विक्रेष्यावहे	विक्रेष्यामहे

चुरादिगणी ।

अर्थ—माँगना ।

वर्तमाने लट् ।

प्र०	ए० व० अर्थयते	द्वि० व० अर्थयेते	च० व० अर्थयन्ते
म०	अर्थयसे	अर्थयेथे	अर्थयध्वे
उ०	अर्थये	अर्थयावहे	अर्थयामहे

विध्याद्यर्थेषु लोट् ।

प्र०	अर्थयेताम्	अर्थयेताम्	अर्थयन्ताम्
म०	अर्थयेस्व	अर्थयेथाम्	अर्थयध्वम्
उ०	अर्थये	अर्थयावहे	अर्थयामहे

विधौ लिङ् ।

प्र०	अर्थयेत	अर्थयेयानाम्	अर्थयेन्
म०	अर्थयेथाः	अर्थयेयाथाम्	अर्थयेध्वम्
उ०	अर्थयेथ	अर्थयेवहि	अर्थयेमहि

अनद्यतनभूते लङ् ।

प्र०	आर्थयत	आर्थयेताम्	आर्थयन्त
म०	आर्थयथाः	आर्थयेथाम्	आर्थयध्वम्
उ०	आर्थये	आर्थयावहि	आर्थयामहि

(१०५)

भविष्यति लृट् ।

प्र० ष० व०
अर्थचिप्यते
म० अर्थचिप्यते
द० अर्थचिप्ये

द्वि० व०
अर्थचिप्येते
अर्थचिप्येये
अर्थचिप्यावहे

व० व०
अर्थचिप्यन्ते
अर्थचिप्यन्वे
अर्थचिप्यामहे
